

hanem történelmi szempontból is érdekes olvasmánnyá válik.

Brunot kezdeményezője volt számos, a francia nyelv tisztaságát megvédeni akaró mozgalomnak s anélkül, hogy politikailag különösebben előtérbe lépett volna, vezető szerepet játszott az Emberi Jogok Ligájában és más humanista csoportosulásban. (Cs. Gy.)

A 150 EVES BYRON. A múlt hó végén volt Byron születésének 150. évfordulója s ez az alkalom ismét felhívta a világ figyelmét a költő személyére s a világirodalomban termékennyé vált irodalmi örökségére. Byron, mint ismeretes, ősrégi angol nemesi családból származott. Származása ellenére Byron műve az egész haladó, humanista emberiség barátai és csodálói közé tartoztak kora legjobbjai. Németországban Goethe és Heine, Franciaországban Stendhal, Oroszországban Puskin és Lermontov. Velük együtt Byron a XIX. század első felének legnagyobb költői közé tartozk. Hatása korára és az utókorra egyedülálló. Titka e hatásnak: művészi tökéletessége és eszmei gazdagsága.

Byron új költői formákkal és új tárgyakkal gazdagította kora irodalmát. A modern költők közül ő az első, aki feltárta a Kelet minden színpompáját az európai olvasó előtt, de minden artisztikus-exotikus játék nélkül. Költeményeiben az orientális romantika varázslatos tündöklésében modern kérdések; a századeleji polgári társadalom növekvő ellentétei jelennek meg. Byron ezen kívül a költői kifejezésben is mester és teremtő művész. Nyelve elragadó pompája és dalangazdagsága a verselést kiszabadítja szűk, akadémikus, klasszicista bilincseiből s a szabad, demokratikus gondolatok erőteljes és hajékony hangszerévé változik.

Byron műveinek alaptendenciája minden vitán felül haladó, humanista. A fiatal lord, aki származása folytán az angol felsőház tagja, első híressé vált beszédében az ellen a törvényjavaslat ellen szállt sikra, mely halálbüntetést indítványoz az u. n. géprombolók ellen. A géprombolás, mint ismeretes az akkori munkásság kétségbeesett tiltakozása a nyomor ellen, amit a gépek, különösen a gőszövőgépeknek bevezetése idézett fel. Byron humanista érzésének egész melegevel fogja pártját a halálbüntetéssel fenyegetett luddistáknak. Természetesen Byronnál még nem lehet szó a korabeli társadalom lényegének világos felismeréséről. Felépése azonban a Lordok Házában arra vall, hogy a fiatal Byron éles elöntében került környezete álszent gondolkodásával.

Byron egész életén át megmaradt ellenzékinek. Művei minden során átömlik szenvedélyes gyűlölete az álszenteskedés iránt. Helytelen lenne, ha Byron költészetében csak a kor dekasszálódó arisztokráciájának ellenkezését látnánk a feltörekvő új ipari polgársággal szemben. A hanyatlás depressziója ugyan kifejeződik a híres „byroni világfájdalom“ (byronizmus) hangulati mozzanataiban, műveinek legjobb és legmélyebb része azonban szabadságot lehel és tiltakozást minden antihumanista magatartás ellen. Nem hiába számított Byron mindig kísértetnek az angol és a nemzetközi regresszió szemében. Nem hiába tagadta meg a hivatalos angol világ. (Rágalomhadjáratot is indítottak ellene azzal a váddal, hogy állítólag „vérfertőző“ kapcsolatok fűzik mostohanóvéréhez. Emiatt hagyta el 1810-ben Angliát.) Klasszikusaink nem hiába állítják Byront egy sorba a nagy francia felvilágosodott írókkal, Holbachkal, Helvetiuszal és Diderotval.

Byron ott a legnagyobb, ahol az álerkölcűek, az álszenteskedők és ájtatoskodók ellen küzd, akik megmérgezték Anglia társadalmi légkörét és az ő magánéletét is. Ellenségei csipős kigunyolásában egyenesen fe-

lülmulthatatlan. Hogy az álszenteskedőket még jobban pellengérré állítsa, *Don Juanjában* szerelmi élet heroizálását rengeteg szellemes gúnyverssel szötte át azok ellen, akik mások erényei után szaglászniak.

Byron költészetének igazi tartalma a szabadság és szépség heroizálása. Nagysága és halhatatlansága kulcsa épp az, hogy — a német romantícizmussal ellentétben — a szép és művészi kultuszát nem fullasztotta a maradiságba. Byronnál a szépség dicsőítése, az antik világ idealizálása s a természetes állapot Rousseaura emlékeztető magasztalása végső értelmében annak a mély belső meggyőződésnek a kifejeződése, hogy az igazi szépség csak szabad összefüggések közt virágozhatik fel.

Byron műveiben visszatükröződik személyiségének egész mélysége, de az ellentétei is. Azt mondotta magáról, hogy együtt érez minden gyöngével és leigázottal. Ez a mély együttlérés a gyöngék szenvedéseivel, merész tiltakozássá emelkedik Kain című drámai költeményében, mely díszhelyet foglal el a világirodalomban. A bibliai mondát Byron arra használja fel, hogy Kaint dacos egyéniségként mutatja be, aki az emberiség számára a tudás, szabadság és a megismerés hatalmának korlátlan jogát követeli. Byron itt és más műveiben — ellentétben a német romantikusokkal — az ész, a tudás, a felvilágosodás hatalma mellett tesz valamót. Szózata és magatartása ma is időszerű. A *Childe Harold zárándoklása* című művének hasonló a szelleme. Itt szólal meg az ismert kijelentés: „Az értelmet gyalázza az, ki lemond a gondolkodás jogáról.“

Nem kevésbé mély eszmeileg *Manfred* c. drámai költeménye, mely szerkezetét és tárgyát illetőleg Goethe Faustjára emlékeztet s ennek hatása alatt született. Kétségtelenül: Goethe Faustja a költői alakítóerő szempontjából összehasonlíthatatlanul magasabban áll a Manfrednél. Az összehasonlítás azonban minduntalan felmerül az olvasóban és új színben mutatja Byron nagy költői és eszmei eredetiségét. Manfred, aki Fausthoz hasonlóan, spekulatív démoni erőkkkel próbál behatolni a világegyetem titkaiba, a végén maradéktalanul az emberi tudás mellett tesz hitet. Manfred teljesen fölszabadult emberként hal meg, miután nem akar olyan életet élni, amelynek kínzó ellentmondásaiból nincs kiút.

Ezen a ponton ütközünk a byroni gondolkodás és költészet korlátjaiba. Ezeket a korlátokat Byron környezetéhez mégis kötött világnézetével nem léphette át. Byronnak hiányzott a kapcsolata a világtörténelem színpadára akkor fellépő új történeti erőkkel. A magános, hazájából kiűzött költő ezt a kapcsolatot kora kétségtelenül haladó jellegű nemzeti szabadságmozgalmaiban kereste. Ezek azonban nem adhatták meg neki a társadalmi ellentétek megoldásának helyes felismerését. Angliából történt önkéntes távozása után Olaszországban élt, ahol összeköttetésbe lépett a karbonari mozgalommal. Ugyanugy, mint Stendhal, ő is hű segítőtársa és szövetségese a szabadságharcosoknak. Mikor kitört a görögök szabadságharca a törökök ellen, Byron saját pénzén csapatot fegyverez föl és részt vesz a törökök elleni harcban. Görögországban hal meg 36 éves korában, a fronton szerzett súlyos betegségében.

Az angol haladás hívei, akik megújítják az angol nép multbeli társadalmi és szellemi jogainak haladó hagyományait joggal vallják a magukénak. Byron tényleg az angol nép szabadsághagyományainak egy darabja.

Byron hatása a magyar irodalomban igen széles. Hatása a mult század harmincas éveitől kezdődőleg szinte máig világosan nyomon követhető. A mult század végéig valamennyi nagyszabású írónk valamiben többé-kevésbé a befolyása alá került. A byroni világfájda'omnak iro-

dalmunkban majdnem olyan széles a divata, mint pl. az orosz irodalomban. Mindenesetre a világ nagy költői közül anyanyelvünkön a legismertebb Shakespeare után. Egyes művei több fordításban is elkerültek a magyar olvasó elé. Hangja és melódiája legujabbkori hősi és ironikus verses epikánkból kitörőlhethetlen.

A LŐCSEI-ELMÉNY IRODALMA.* Lőcséről már mindenki elmondta észleleteit, aki valaha is megnézte a Szepesség fővárosát. Nézzon csak szét mindenki olvasmányai tájékán és emlékezete térképén. A környezet vonzza az írókat. Erről Lőcsének becsesebb oklevele van minden pecsétes privilégiumoknál. Aki a városi élmények lírai kutjánál meg akar pihenni, olvassa el Lőcse irodalmát. Ennek az irodalomnak Jókai Mór volt az apja, a *Lőcsei fehér asszony* két kötetével, a többi könyv, ami azóta megjelenik szabályos időközökben Lőcséről, csak nagyobbítja a derék családátya ivadékainak számát, mint egy új hódítás az amerikai zászló csillagait. Holott a lőcsei élmény irodalmi meghatározása még Jókainál is régiebb. A pöttöm Dayka Gábor, akit 1792-ben tanárnak neveztek ki a lőcsei gimnáziumba, még nem lelkesedett érte, pedig fiatal volt s Lőcsén is nősült. Mégis a Vitéz Imréhez írt versében így panaszkodik:

*Engem faggyal borít Kárpátnak bús melléke,
Ez a vendég ajak és durva tél vidéke.
A szép tavasz csak most fejté ki kellemit,
S már újra dér fedí meggyénknek bérceit.
Nem vészen Phoebus itt magyar szót ajkára,
Bámul a hazafi vendéghangu dalára.
A tél már nekem is fagyfalja eremet,
Már én is daloltam nem-honni verseket...*

Megpróbált tehát németül írni a magyar nyeiv tanára. Harminckét évvel később a szepesi származású Toldy Ferenc kitűnő német-magyar lírai antológiájában a lőcsei versekhez jegyzetet írt, mely szerint Lőcsén „die ungr. Sprache nichts weniger als gang und gobe ist.“ Dayka, mint írja, Abaujba vágyódott, de tudjuk, álcázott volt a vágy, a tehetséges költőt tájékszménye a rokokó-tájra hívta, egy általános képzelt vidékre, az álmai felé. Mikor Kazinczy a lőcsei három év egyikén meglátogatta Daykát, a versformák és irodalmi pletykák mellett nyilván arról az eszmei abauji tájról beszéltek illő hűvvel és jeles szertartással. Kazinczy egyébként jól ismerte a szepesi tájat; a Tátrát rózsaszínűnek látta, de a városról nem ír semmi érdekeset. Berzeviczy Gergely 1800-ban írt Topográfiai leírásában csak a természeti szépségekről beszél, talán ez az első szép dicséret a Tátra főnségéről, „a Végtelennel e mérhetetlen templomáról“. Fölöttébb hiányzik nekünk e nemtörődésből fakadt mellőzés. Milyen lehetett a régi Lőcse, hitelesen, pontosan? Jókai úgy írta meg, ahogyan mindenki szerette volna látni; eszményi hangulatok, urbanításra nevelő életforma s magyar nemzethűség keretében folyik, folydogál az izgató történet a fehér asszonyról meg a szerelméről, a lőcsei polgár erkölcsi magatartásáról, a hű kurucról, a német magyarról. Ha hó esik Lőcsén és Szilveszter estéje van, nem jut az eszedbe, nyájias olvasó, Garamszegi Géczy Julianna, amint a puha fehér hóban elindul a Thurzó-házból a szánon. A templomba tart, mint mindenki. Iramszarvas van a szán elé fogva, medvebundás, fókabőr-ködmönös eszkimó hajtja azt. S a kíséretben,

* Ez a szuggesztív város-lélekkrajz, mely részlete egy nagyobb városportrénak, egyidejűleg jelenik meg a **Szlovenszkói városképek** című gyűjteményben. (Tátra kiadás. Pozsony 1938)